

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC NÔNG LÂM**

VŨ THỊ LƯỢNG

**NGHIÊN CỨU BẢO TỒN ĐA DẠNG SINH HỌC MỘT SỐ
LOÀI CÂY THUỘC BẢN ĐỊA TẠI HUYỆN ĐỊNH HÓA
TỈNH THÁI NGUYÊN**

Chuyên ngành: Khoa học môi trường

Mã số: 60 44 03 01

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC NÔNG NGHIỆP

Người hướng dẫn khoa học: TS. Hoàng Văn Hùng

Thái Nguyên - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan Bản luận văn tốt nghiệp này là công trình nghiên cứu thực sự của cá nhân tôi, được thực hiện trên cơ sở nghiên cứu lý thuyết, nghiên cứu khảo sát và phân tích từ thực tiễn dưới sự hướng dẫn khoa học của TS. Hoàng Văn Hùng.

Tôi xin cam đoan rằng số liệu và kết quả nghiên cứu được trình bày trong luận văn này là hoàn toàn trung thực và chưa được sử dụng để bảo vệ cho một học vị nào, phân trích dẫn tài liệu tham khảo đều được ghi rõ nguồn gốc.

Thái Nguyên, ngày 29 tháng 08 năm 2013

Người viết cam đoan

Vũ Thị Lượng

LỜI CẢM ƠN

Trong suốt quá trình học tập và thực hiện đề tài luận văn Thạc sĩ, chuyên ngành Khoa học Môi trường tại Trường Đại học Nông lâm - Đại học Thái Nguyên, tôi đã nhận được sự ủng hộ, giúp đỡ của các thầy cô giáo, bạn bè và gia đình!

Trước tiên tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới thầy giáo TS. Hoàng Văn Hùng, Trưởng khoa - Khoa Tài nguyên và môi trường, Trường Đại học Nông lâm Thái Nguyên, người đã định hướng nghiên cứu, hướng dẫn, giúp đỡ tôi trong suốt quá trình thực hiện và hoàn thành đề tài này.

Tôi xin chân thành cảm ơn ban chủ nhiệm khoa, cùng các thầy cô giáo Phòng QLĐT Sau Đại học, khoa Tài nguyên và môi trường, trường Đại học Nông lâm Thái nguyên đã truyền đạt, trang bị cho tôi những kiến thức, kinh nghiệm quý báu cũng như tạo môi trường học tập thuận lợi nhất trong suốt quá trình học vừa qua.

Tôi cũng xin trân trọng cảm ơn UBND huyện Định Hoá, Chi cục Kiểm lâm, phòng Thống kê, phòng Kế hoạch - Tài chính huyện Định Hoá, đặc biệt là các thầy lang, người dân tại khu vực nghiên cứu.

Cuối cùng tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới gia đình, bạn bè đã luôn động viên, giúp đỡ về vật chất và tinh thần trong suốt quá trình học tập để tôi có thể hoàn thành đề tài này.

Tôi xin chân thành cảm ơn!

Thái Nguyên, ngày 29 tháng 8 năm 2013

Tác giả

Vũ Thị Lượng

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	1
1. Tính cấp thiết của đề tài.....	1
2. Mục tiêu chung	2
3. Mục tiêu cụ thể	2
4. Yêu cầu của đề tài.....	2
5. Ý nghĩa của đề tài	3
Chương 1 TỔNG QUAN TÀI LIỆU	4
1.1. Cơ sở của đề tài.....	4
1.1.1. Cơ sở lý luận	4
1.1.2. Cơ sở pháp lý.....	6
1.2. Nghiên cứu đa dạng sinh học, tài nguyên cây thuốc và việc bảo tồn tài nguyên cây thuốc trên thế giới.....	7
1.2.1. Nghiên cứu đa dạng sinh học trên thế giới	7
1.2.2. Tài nguyên cây thuốc và vị thuốc trên thế giới.....	8
1.2.3. Những nghiên cứu về cây thuốc trên thế giới	11
1.2.4. Tình trạng bảo tồn tài nguyên cây thuốc ở một số nước trên thế giới....	12
1.3. Nghiên cứu đa dạng sinh học, tài nguyên cây thuốc và việc bảo tồn tài nguyên cây thuốc ở Việt Nam	15
1.3.1. Nghiên cứu đa dạng sinh học tại Việt Nam	15
1.3.2. Tài nguyên cây thuốc ở Việt Nam	17
1.3.3. Những nghiên cứu về cây thuốc và vị thuốc ở Việt Nam.....	19
1.3.4. Hoạt động bảo tồn tài nguyên cây thuốc ở Việt Nam.....	23
1.4. Giá trị kinh tế - xã hội của tài nguyên cây thuốc.....	27
Chương 2 ĐỐI TƯỢNG, NỘI DUNG VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU..	28
2.1. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	28
2.1.1. Đối tượng nghiên cứu.....	28

2.1.2. Phạm vi nghiên cứu.....	28
2.2. Địa điểm và thời gian nghiên cứu.....	28
2.2.1. Địa điểm nghiên cứu	28
2.2.2. Thời gian nghiên cứu	28
2.3. Nội dung nghiên cứu	28
2.3.1. Đánh giá điều kiện tự nhiên, kinh tế xã hội tại huyện Định Hóa, tỉnh Thái Nguyên.....	28
2.3.2. Điều tra đánh giá đa dạng sinh học tại huyện Định Hóa	29
2.3.3. Xác định các loài cây thuốc quý, hiếm, có nguy cơ bị tuyệt chủng.....	29
2.3.4. Xác định mối tương quan giữa các yếu tố sinh thái môi trường tới sự phân bố của một số loài cây thuốc quý hiếm	29
2.3.5. Đề xuất giải pháp bảo tồn đa dạng sinh học nguồn tài nguyên cây thuốc huyện Định Hóa.....	30
2.4. Phương pháp nghiên cứu	30
2.4.1. Phương pháp thu thập, phân tích và tổng hợp tài liệu thứ cấp.....	30
2.4.2. Phương pháp điều tra phỏng vấn.....	30
2.4.3. Phương pháp xác định thông tin về thảm thực vật và sinh thái cần thu thập	30
2.4.4. Lựa chọn và thiết lập ô nghiên cứu	31
2.4.5. Phương pháp điều tra thực vật theo tuyến.....	31
2.4.6. Thu thập thông tin	31
2.4.7. Phương pháp phân tích mẫu thực vật.....	32
2.4.8. Phương pháp kế thừa.....	32
2.4.9. Phương pháp xử lý số liệu.....	32
Chương 3 KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU VÀ THẢO LUẬN	33
3.1. Điều kiện tự nhiên, kinh tế - xã hội huyện Định Hóa - tỉnh Thái Nguyên.	33
3.1.1. Điều kiện tự nhiên	33
3.1.2. Điều kiện kinh tế, văn hóa - xã hội	36

3.2. Nhận xét chung về điều kiện tự nhiên, kinh tế - xã hội.....	44
3.2.1. Thuận lợi	44
3.2.2. Khó khăn	44
3.3. Điều tra đánh giá đa dạng sinh học tại huyện Định Hoá	45
3.3.1. Đặc điểm cơ bản đa dạng sinh học huyện Định Hóa - tỉnh Thái Nguyên	45
3.3.2. Tình hình khai thác cây thuốc tại huyện Định Hóa - tỉnh Thái Nguyên ..	48
3.3.3. Những kiến thức bản địa về đặc điểm và công dụng của một số cây thuốc tại khu vực nghiên cứu	50
3.4. Xác định các loài cây thuốc quý, hiếm, có nguy cơ bị tuyệt chủng	62
3.4.1. Đánh giá theo người dân về các loài cây thuốc quý, hiếm, có nguy cơ tuyệt chủng.....	62
3.4.2. Đánh giá theo Sách đỏ Việt Nam (2007)	63
3.5. Các yếu tố sinh thái và hệ thực vật tại 6 ô nghiên cứu	64
3.5.1. Môi quan hệ giữa các yếu tố sinh thái tại 6 OTC	64
3.5.2. Hệ thực vật và môi quan hệ giữa các loài thực vật tại 6 OTC	66
3.6. Giải pháp.....	70
KẾT LUẬN VÀ KIẾN NGHỊ.....	71
1. Kết luận.....	71
2. Kiến nghị.....	71
TÀI LIỆU THAM KHẢO	73

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

ATK	: An toàn khu
BGCI	: <i>Botanic Gardens Conservation International</i> - Tổ chức Bảo tồn các vườn thực vật Quốc tế
BYT	: Bộ y tế
CREDEP	: <i>Centre for Research and Development of Ethnomedicinal Plants</i> - Trung tâm nghiên cứu và phát triển cây thuốc dân tộc cổ truyền
CT	: Chi thị
ĐDSH	: Đa dạng sinh học
FRLHT	: <i>Foundation for Revitalisation of Local Health Tradition</i> - Tổ chức y học địa phương
HĐBT	: Hội đồng bộ trưởng
HST	: Hệ sinh thái
IUCN	: <i>International Union for Conservation of Nature</i> - Hiệp hội quốc tế bảo vệ thiên nhiên
KBTTN	: Khu bảo tồn thiên nhiên
NĐ-CP	: Nghị định - Chính phủ
OTC	: Ô tiêu chuẩn
SCN	: Sau công nguyên
SĐVN	: Sách đỏ Việt Nam
TCN	: Trước công nguyên
TW	: Trung ương
UNEP	: <i>United Nations Environment Programme</i> - Chương trình môi trường Liên hợp quốc
UNICEF	: <i>United Nations Children's Fund</i> - Quỹ nhi đồng Liên hợp quốc
VQG	: Vườn quốc gia
VTV	: Vườn thực vật
WB	: <i>World bank</i> - Ngân hàng thế giới
WWF	: <i>World Wide Fund For Nature</i> - Quỹ quốc tế về bảo vệ thiên nhiên
WHO	: <i>World Health Organization</i> - Tổ chức Y tế Thế giới

DANH MỤC CÁC BẢNG, BIỂU

Bảng 3.1: Tổng hợp các chỉ tiêu kinh tế xã hội chủ yếu.....	37
Bảng 3.2: Thành phần thực vật khu Định Hóa	46
Bảng 3.3: Thành phần loài động vật có xương sống ở cạn.....	47
Bảng 3.4: Tổng hợp giá trị tài nguyên động vật theo loài	48
Bảng 3.5: Trữ lượng thu hái cây thuốc mỗi năm	49
Bảng 3.6: Kiến thức bản địa về sử dụng cây thuốc của người dân.....	50
Bảng 3.7: Đặc điểm sinh thái và công dụng của một số loài cây được sử dụng làm thuốc	56
Bảng 3.8: Đánh giá theo người dân về các loài cây thuốc quý, hiếm, có nguy cơ tuyệt chủng.....	62
Bảng 3.9: Đánh giá theo Sách đỏ Việt Nam (2007)	63
Bảng 3.10: Sự phân bố Taxon trong các ngành của 6 ô nghiên cứu	66

DANH MỤC CÁC HÌNH

Hình 3.1: Đồ thị mối quan hệ kiến thức bản địa và mức độ sử dụng cây thuốc của người dân	52
Hình 3.2: Biểu đồ mối quan hệ kiến thức bản địa và mức độ sử dụng cây thuốc của người dân	53
Hình 3.3: Biểu đồ mối quan hệ kiến thức bản địa và mức độ sử dụng cây thuốc của người dân	53
Hình 3.4: Đồ thị mối quan hệ kiến thức bản địa và mức độ sử dụng cây thuốc của người dân	54
Hình 3.5: Đồ thị mối quan hệ giữa một số nhân tố sinh thái môi trường với một số loài cây được sử dụng làm thuốc (phân tích PCA)	58
Hình 3.6: Biểu đồ mối quan hệ giữa các đặc điểm sinh thái của một số loài cây được sử dụng làm thuốc (phân tích MDS)	59
Hình 3.7: Đồ thị mối quan hệ giữa các đặc điểm sinh thái của một số loài cây được sử dụng làm thuốc.....	60
Hình 3.8: Biểu đồ mối quan hệ giữa loài cây được sử dụng làm thuốc và hệ thực vật tại khu vực nghiên cứu (phân tích MDS).....	61
Hình 3.9: Đồ thị phân tích mối quan hệ giữa các loài cây được sử dụng làm thuốc (phân tích cluster).....	61
Hình 3.10: Biểu đồ mối quan hệ giữa các yếu tố sinh thái tại 6 OTC	64
Hình 3.11: Biểu đồ mối quan hệ giữa các yếu tố sinh thái tại 6 OTC	64
Hình 3.12: Biểu đồ mối quan hệ giữa các yếu tố sinh thái tại 6 OTC	65
Hình 3.13: Đồ thị mối quan hệ giữa các yếu tố sinh thái tại 6 OTC	66
Hình 3.14: Đồ thị mối quan hệ giữa các loài thực vật tại 6 OTC	67
Hình 3.15: Biểu đồ mối quan hệ giữa các loài thực vật tại 6 OTC.....	68
Hình 3.16: Đồ thị mối quan hệ giữa các loài thực vật tại 6 OTC	69

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Việt Nam với diện tích tự nhiên là vùng đồi núi, chịu sự ảnh hưởng của khí hậu nhiệt đới gió mùa. Chính điều kiện khí hậu và địa hình như vậy đã tạo nên một hệ thực vật rừng phong phú và đa dạng. Nước ta hiện có tới gần 12.000 loài thực vật bậc cao có mạch thuộc hơn 2.256 chi, 305 họ (chiếm 4% tổng số loài, 15% tổng số chi, 57% tổng số họ thực vật trên thế giới)[18].

Không chỉ với vai trò là lá phổi xanh không lồ điều hòa khí hậu, là khâu quan trọng trong chu trình tuần hoàn vật chất của tự nhiên, hệ thực vật rừng còn là nguồn tài nguyên vô giá cung cấp nguyên liệu cho ngành công nghiệp (gỗ, giấy, dệt...), là thức ăn cho động vật nói chung, đặc biệt là nguồn dược liệu quý giá đối với việc chăm sóc và bảo vệ sức khỏe của con người. Theo thống kê của Viện dược liệu, các nhà khoa học đã phát hiện được 1.863 loài cây thuốc thuộc 238 họ [1]. Qua đó cho thấy việc nghiên cứu về các loài cây thuốc, bài thuốc đã được quan tâm chú ý.

Tuy nhiên, người dân ở miền núi vẫn có thói quen khai thác nguồn cây thuốc nam sẵn có từ rừng tự nhiên mang về dùng, điều này dẫn đến nguy cơ cạn kiệt nguồn tài nguyên này một cách nhanh chóng, thậm chí một số loài cây có giá trị cao, quý hiếm có thể bị tuyệt chủng [23]. Chính vì vậy, cần thiết phải có các hoạt động bảo tồn và phát triển nguồn tài nguyên cây dược liệu do chính người dân sống gần rừng thực hiện nhằm sử dụng bền vững nguồn tài nguyên cây thuốc trong tương lai.

Định Hóa là một huyện nằm ở phía Bắc của tỉnh Thái Nguyên, với tổng diện tích tự nhiên là 513.5 km²(2011)[16], điều kiện tự nhiên thuận lợi, tài nguyên thiên nhiên tương đối đa dạng và phong phú. Là nơi tập trung nhiều loài động thực vật đặc hữu và quý hiếm với nhiều giá trị sử dụng khác nhau đặc biệt là giá trị làm thuốc. Trên địa bàn huyện còn có 8 dân tộc anh em cùng